

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "OGOHLANTIRISH" KONTSEPINI
FRAZEOLOGIK BILIKLARDA QO'LLANILISHI

Farg'ona davlat universiteti magistranti
Dehkonova Dilrabo

Hozirgi zamonaviy dunyoda globallashtirish jarayonlari xalqaro munosabatlarning iqtisodiy, siyosiy, madaniy va diplomatik darajada rivojlanishiga va xorijiy tillarni o'rganishda muhim rol o'ynaydi. Talabalarning madaniyatlararo kompetentsiyasini shakllantirish chet tillarini o'rganish jarayonida eng muhim tarkibiy qismlardan biridir. Madaniyatlararo kompetentsiyani tayyorlash jarayonida talabalarning ijtimoiy-madaniy bilimlari rivojlanadi. Chet tili madaniyati va ona tili madaniyatini o'rganish talabalarning haqiqiy madaniyatlararo muloqotiga eng muvaffaqiyatli tayyorgarlik ko'rishga yordam beradi va ularga nafaqat farqli tomonlarini ko'rish, balki ushbu ikki madaniyatning umumiy xususiyatlarni topish imkoniyatini beradi.

Millatning madaniyati, milliy xarakteri, psixologik o'ziga xosligi va mentaliteti haqidagi eng qimmatli ma'lumot manbalarini frazeologik birliklarda topish mumkin. Tilning frazeologik fondi til o'rganuvchilarga millatning ulkan ma'naviy boyligidan foydalanish imkoniyatini beradi va shu bilan birga madaniyatlararo muloqot jarayonida odamlarning o'zaro ta'siri va o'zaro tushunishining eng muhim vositasidir. Shuningdek, ekspressiv vosita sifatida iboralar ham nutqimizni boyitadi. Frazeologik birliklar madaniy va milliy o'ziga xosliklarni majoziy ma'noda mujassamlashtiradi. Madaniy va milliy xususiyatlarni ta'kidlash usuli "til hamjamiyatining belgilangan madaniy va milliy makonida majoziy asosni talqin qilish" degan ma'noni anglatadi. Frazeologik birliklar ko'pincha til madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi; bundan tashqari, ular o'sha millat tarixini, dunyoga bo'lgan munosabatini, ular ishonadigan stereotiplarni va hokazolarni aks ettiradi. Bundan tashqari, frazeologik birliklar odatda milliy so'zlar, xurofotlar va madaniy an'analardan hosil bo'ladi va tilshunoslikning juda katta qismini ifodalaydi. Frazeologik birliklar dunyoning barcha tillari uchun umumiydir, ammo o'ziga xos ifoda shakliga ega. Ularning milliy-madaniy xususiyatlari tarjima jarayonida ko'rsatilgan. Frazeologik birliklar o'zlarining ekspresiv shakli orqali xabarning ma'nosini yuqori darajada hissiy rang bilan uzatadi, talabalarning nutq faolligini rivojlantirishga hissa qo'shadi, ularga fakt yoki hodisaga o'z munosabatini bildirishga imkon beradi va shu bilan xorijiy lan-guage kommunikativ kompetentsiya ko'nikmalarini shakllantiradi. Chet tillarni o'rganish uchun motivatsiya ham ortadi. Darslar yanada qiziqarli va mazmunli bo'ladi.

Tilning frazeologik foni millat madaniyati va mentaliteti to'g'risidagi eng qimmatli ma'lumot manbai hisoblanadi, chunki u odamlarning afsonalar, urf-odatlar, marosimlar, xulq-atvor va boshqalar haqidagi g'oyalarini saqlaydi. B. A. Larin

frazeologik birliklar har doim bilvosita odamlarning qarashlarini, ijtimoiy tartibini va davr mafkurasini aks ettirishini ta'kidladi (1, 43). Millat madaniyatining uzoq rivojlanishini uning semantikasida aks ettiruvchi frazeologik birliklar madaniy munosabat va stereotiplarni, standartlar va arxetiplarni avloddan avlodga saqlaydi va o'tkazadi. F. I. Buslaevning so'zlariga ko'ra, frazeologik birliklar o'ziga xos mikrokosmoslardir. Ular "ikkalasi ham axloqiy qonun va sog'lom fikr, ajdodlari tomonidan avlodlariga ishonib topshirilgan qisqa so'z bilan ifodalangan". Bu har qanday milliy tilning ruhi bo'lib, unda millat ruhi va uning o'ziga xosligi o'ziga xos tarzda ifodalanadi.

Frazeologik birliklar orqali biz madaniyatni avloddan-avlodga ko'chib kelayotgan ichki dunoyosini ko'rishimiz mumkin. Ushbu maqolada "ogohlantirish" ma'nosiga ega bo'lgan frazeologik birliklarning, milliy mentaliteda qo'llanish darajasini ko'rib chiqamiz. "Ogohlantirish" so'zlarining semantikasi adresatning qabul qiluvchiga nisbatan sezilarli farqlari mavjud: nutq muallifi u ogohlantirgan kishiga ijobiy munosabatda bo'ladi va tahdid qilgan kishiga salbiy munosabatda bo'ladi. Ogohlantirish-bu ko'proq hushyor bo'lishni maslahat berish, xavf haqida signal berish, xabar berish, ishora qilish, maslahat berish, tahdid esa qo'rqitish, qo'rqitish, xavf haqida yopiq bayonotni anglatadi. Leksemalarni tahlil qilish asosida "ogohlantirish" va leksemalari uchun umumiy semantik xususiyatlar xavfning mavjudligini (aniq — tahdid ostida, yashirin — ogohlantirish holatida) va qabul qiluvchiga salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkinligini ko'rib chiqamiz. Harakat nazoratsiz bo'lishi mumkin bo'lgan ogohlantirish iboralarida minus belgisi (ogohlantirish qabul qiluvchisi uchun mavzu nuqtai nazaridan yomon) har doim saqlanib qoladi: "men seni ogohlantiraman, Monika. Bunday davom eta olmaydi"; "O'ylab ko'ring, nima deyapsiz Rikardo" (Wolf, 1985: 127).

"Ogohlantirish" leksemasi "ogohlantirish" fe'lining hosilasi bo'lib, uning kelib chiqishi ham nemis tiliga qadaladi. Asosiy ma'nosi "kuzatish, sezish; e'tibor berish, ehtiyot bo'lish" (COED, 2002: 1614).

Shunday qilib, "ogohlantirish" kontseptsiyasi asosida 4 komponentlarni shartli ravishda ajratish mumkin:

- 1) haqiqiy ogohlantirish (72%);
- 2) himoyalalanish bilan ogohlantirish (15%);
- 3) tahdid bilan ogohlantirish (10%);
- 4) ogohlantirish-maslahat (3%).

Quyida "Ogohlantirish" kontseptsiyasining har bir tarkibiy qismini batafsilroq ko'rib chiqamiz;

Asliy ogohlantirish. Ogohlantirishning asosiy komponentini ko'rsatadi beradigon misollar bilan ifodalanadi. Ushbu guruh eng ko'p sonli bo'lib, umumiy misollar sonining 72 foizini tashkil qiladi: *Wealth is nothing without health* -Salomatlik

ulkan boylik ekanligini ifodalaydi. Sog'liq inson hayotida asosiy qiymatga ega ekanligi fakt sifatida keltiriladi. O'zbek tilida *ulkan boylik* so'zlari bilan ogohlantiryapti, ingliz tilida ogohlantirish yanada aniqroq bo'lib, unga *nothing* so'zini ishlatish orqali erishiladi.

Maslahat asosida ogohlantirish

Ikkinchi komponent Maslahat qiymati bilan ifoda etiladi (15%). Maslahat va ogohlantirish qiymati o'rtasidagi chegara aniq emas: ogohlantirish maslahatga yaqin bo'lgan yumshoqroq shaklda ifodalanadi. Shu bilan birga agar adresat maslahatga e'tibor bermasa, bu u uchun xavf yoki ko'ngilsizlikka olib kelishi mumkin bo'ladi.

You cannot judge a tree by its bark-maqol: Agar adresat boshqalarni faqat tashqi ko'rinishiga qarab baholasa, undan tez orada odamlardan hafsalasi pir bo'lishi mumkin, chunki ko'pincha chiroyli qobiq ortida xudbin, insofsiz odam yashiringan, xuddi daraxt po'stlog'i ostida chirigan bo'lishi mumkin. O'zbek tilida *Ilonning usti zar, ichi zaxar* kabi Tahdid bilan ogohlantirish.

Uchinchi komponent tahdid orqali ogohlantirish bilan ifodalanadi. Ushbu turdagi misollar 10% ni tashkil qiladi: ular qabul qiluvchiga, agar u muayyan shartlarni bajarmasa, jismoniy holatigacha salbiy oqibatlarining keltirib chiqarishini ifoda etadi;

If you let him escape, your heads will roll. Agar uni qo'yib yuborsangiz, o'zingdan ko'r. Ushbu iboralardan foydalanishning maqsadi odamni qo'rqitishdir. Ingliz tilida qabul qiluvchiga ta'sir uning ongida tasvirning paydo bo'lishi bilan amalga oshiriladi: boshingdan ayrilasan, bu esa dahshatni uyg'otadi.

Ogohlantirish maslahat

"Ogohlantirish" kontseptsiyasining to'rtinchi, kichik komponenti (3%) maslahat ma'nosiga ega misollar bilan ifodalanadi: *Never put off till tomorrow what you can do today. Bugungi ishni ertaga qoldirma.* Agar bajaruvchi muhim qarorni "keyinroq"ga kechiktirsa, bu uning ishlarining umumiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu maqolda hamma narsa o'z vaqtida bajarilishi kerak degan fikr mavjud.

Ingliz va o'zbek tillarida kontseptsiyalarning tarkibiy qismlari turli nisbatlarda taqdim etiladi. "Ogohlantirish tushunchalari orqali ingliz tilida so'zlashuvchilar dunyoni o'zbek tilida so'zlashuvchilarga qaraganda boshqacha tushunishlari bilan izohlashimiz mumkin. Inglizlarni ogohlantirish onsonroq, yoki ularni ularni xavf haqida ma'lumot berish uchun tahdid qilish, lekin ularni qo'rqitish uchun tahdid qilish Britaniya mentaliteti uchun bu odatiy emas.